

1920'li yılların sonlarında vefat ettiği tahmin edilen Ferid Bey'in kabrinin nerede olduğu tesbit edilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 778; "Ferid Bey (Mustafa)", *İst.A*, X, 5674.

M. UĞUR DERMAN

FERİD PAŞA, Damad

(bk. DAMAD FERİD PAŞA).

FERİD VECDİ

(فرید وجدی)

Muhammed Ferid Vecdî
(1878-1954)

Mısırlı ilim ve fikir adamı.

1878 yılında İskenderiye'de dünyaya geldi. 1875 veya 1876'da doğduğu da söylenir. İlk ve orta öğrenimini İskenderiye'de yaptı. On altı yaşında iken babasının memur olarak tayin edildiği Dimyat'a gitti. Burada yörenin seçkin âlimlerinin dinî sohbetlerine katıldı ve dinî konulara ilgi duymaya başladı. Üç yıl sonra Süveys'e geçti; kısa sürede Fransızca öğrendi. Orta öğreniminden sonra resmî öğrencilik yapmadan dinî ve içtimâî ilimlerde kendini yetistirdi. Batılılar'a İslâm dinini tanıtmak amacıyla önce Fransızca olarak yazıp ardından *el-Felsefetü'l-ıhakkâ fî bedâ'i'l-ekvân* adıyla Arapça'ya çevirdiği bir risâleyi genç yaşında yayımladı (1895). Aynı yıl içinde yazdığı *Taṭbîku'd-diyâneti'l-İslâmiyye 'alâ nevâmisi'l-medeniyye* adlı eseriyle ilim çevrelerinde tanınmaya başladı. Bir yıl sonra *el-Hayât* dergisini çıkardı. Bu sırada *el-Livâ'* ve *el-Mü'eyyed* gibi gazetelerde yazılar yazdı. 1901'de ünlü kitabı *el-Hadîkatü'l-fikriyye* ve Kâsım Emîn'in görüşlerine reddiye olarak *el-Mer'etü'l-müsleme* adlı eserlerini yayımladı; ardından *el-İslâm fî 'aşri'l-ilm*

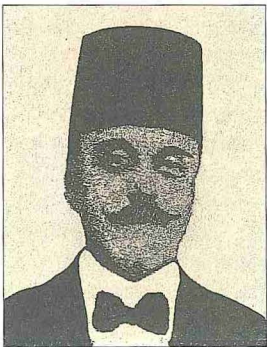
ve *Şaḫvetü'l-irfân fî tefsiri'l-Kur'ân*'ı yazdı. Ayrıca Fransızca *Larousse*'tan ve Arapça ansiklopedilerden faydalanarak *Kenzü'l-ʿulûm ve'l-luḡa*'sını hazırladı. 1905'te Kahire'ye gitti ve tasarladığı yayımları gerçekleştirebilmek için bir matbaa kurdu. Bir yıl sonra *el-Hayât* dergisini İslâmî ve felsefî bir muhteva ile yeniden yayın hayatına soktu. Abbas Mahmûd el-Akkād ile birlikte *ed-Düstûr* gazetesini çıkardı ve bunu birkaç yıl devam ettirdi. Kısa zamanda Mısır'ın önemli bir ilim ve fikir adamı haline gelen Ferid Vecdî, Cemâleddin-i Efgânî ve Muhammed Abduh'un etkisinde kalarak yazdığı yazılarla ününü İslâm âleminde yaydı. 1918 yılında tek başına *Dâ'iretü'l-ma'ârifü'l-karni'l-ışrîn* adlı meşhur ansiklopedisini tamamladı. Bundan sonra *el-Ehrâm*, *el-Mukteṭaf*, *el-Hilâl*, *el-Cihâd*, *el-Beridü'l-İslâmî* gibi gazete ve dergilerde materyalizmin tenkidine, aklın ve bilimin üstünlüğüne dair kaleme aldığı yazılarla ilim ve kültür faaliyetlerine devam etti. 1933'te önceden *Nûrü'l-İslâm* adıyla çıkarılan *Mecelletü'l-Ezher* dergisinin yöneticiliğine getirildi. 1952 yılına kadar bu görevi yürüttü. Bu devrede 500'e yakın makale yazdı. Yazılarında din ve bilimi uzlaştırmaya, İslâm düşüncesini yeniden canlandırmaya çalıştı. Hayatının son iki yılını münzevi bir şekilde geçiren Ferid Vecdî Kahire'de vefat etti.

Ferid Vecdî felsefe, kelâm ve tefsir alanındaki eserlerinin yanı sıra *el-Vecdiyyât* adlı "makâmât" türü hikâyeleriyle Arap edebiyatında da önemli bir şahsiyet kabul edilir. Bir taraftan çağdaş İslâm düşüncesini ilim ve akıl temeline dayandırmaya çalışıp yenilikçi hareketin öncüleri arasında yer alırken diğer taraftan hem genel anlamda İslâm âlemini etkisi altına alan materyalist felsefeye karşı, hem de *Fi's-Şi'ri'l-câhilî* adlı eserinde Kur'an'ın i'câzına itiraz eden Tâhâ Hüseyin ile kadının statüsünün çağdaş Batılı değer yargılarına göre belirlenmesi gerektiğini ileri süren Kâsım Emîn'e karşı Kur'an'ın üstünlüğünü ve İslâm'ın kadına bakışını savunup yozlaşmayı reddeden bir çizgi takip etmiştir. İslâm dininin evrenselliği, İslâm medeniyetinin Batı medeniyetinden üstün oluşu, ruhanî âlemin varlığı, materyalizmin çelişkileri ve ilimle din arasındaki uyum konuları üzerinde önemle duran Ferid Vecdî, İslâmiyet'in akıl ilkelerine göre anlaşılması ve âlimlerin yorumları vasıtasıyla dine yapılan ilâvelerin ayık-

lanması gerektiğini bazan aşırılığa kaçacak derecede hararetle savunmuştur. Ona göre müslümanların içine düştüğü içtimâî ve siyasî zayıflığın sebebi, ilimden uzaklaşıp atalarından aldıkları mirası aynen taklit etmekle yetinmeleri, nasları mezhepçi bir yaklaşımla te'vile tâbi tutmalarıdır. Esasen ilim öğrenmeyi emreden dinin ilimle çatışması mümkün değildir. Ne kadar ileri merhaleler katedilirse edilsin ilim insanı ruhen huzura kavuşturmada asla dinin yerini almaz (*el-İslâm*, I, 4, 29-32; II, 320-321, 331-332). Ancak gerçek din, insanın selim yaratılışına paralel evrensel ilkeler içeren ve hurafelere yer vermeyen İslâmiyet'tir. İslâm'ın farklı dillere, ırklara ve kültürlerle mensup milletlerce kabul edilmesi ve kısa zamanda dünyanın her tarafına yayılması da bunu göstermektedir.

Son devir müfessirleri arasında zikredilen Ferid Vecdî Kur'an-ı Kerim'i tefsir ederken âlimlerce üzerinde ittifak edilen mânaları tercih etmiş, nüzül sebeplerini ve nesih faktörünü dikkate almakla birlikte modern ilmin verileriyle kanıtlanamayacağı düşüncesiyle mucizelere ve âhiret konularına ilişkin âyetleri müteşâbih kabul etmiş, bazı âyetleri ilmi bir kanun zannettiği evrim teorisine uygun olarak te'vil etmiş, bu arada Dozy ve Carlayl gibi Batılı yazarların Kur'an'ın üslûbuna dair itirazlarını da reddetmeye çalışmıştır (*Muḫaddimetü'l-Muşḫafi'l-müfesser*, s. 6-7, 91-94, 133-134; Mustafa Sabri Efendi, I, 169-170; IV, 5, 410-414). Ferid Vecdî İslâm âleminde yaygın tasavvufî anlayışı da eleştirmiştir. Ona göre nitelikleri Kur'an'da ve sahih hadislerde belirtilen velî, elinden geldiğince ilâhî emirlere uymaya çalışan mümin-den ibarettir. Süfîlerin velîlik ve buna bağlı tevessül anlayışları konusunda naslarda açık bilgiler bulunmayıp bunlar İslâm'ın bünyesine sonradan dahil edilmiştir (*el-İslâm*, II, 339-346).

Ferid Vecdî'nin asıl meşhur olduğu alan kelâm ilmidir. İtikadî konularda akli deliller kullanan Ferid Vecdî, muhtemelen pozitivist ilmi atmosferin etkisiyle iman esaslarını duyu verilerine dayanan delillerle kanıtlamaya çalışmış, klasik şekliyle yetersiz bulunduğu kelâm ilminde modern ilimlere paralel olarak yenilikler yapmak istemiştir. Fikrî mücadelelerinde daha çok materyalizmin tenkidi üzerinde duran Ferid Vecdî, müslümanların mezhep taassubuyla oluşan inançlardan kurtulmadıkça itikadî ve içtimâî problemlerini çözemeyeceklerine inanmıştır.

Ferid Vecdî

Onun dikkat çeken itikadî görüşleri şöylece özetlenebilir:

1. **Ulûhiyyet.** Her insan Allah'ın varlığını fitrî ve zarurî bir şekilde bilebilir. Zira illiyet ilkesini bütün varlığa uygulayan herkes Allah'ın varlığına ulaşır. O'nun varlığına inanmayanların illiyet ilkesini reddetmeleri gerekir; bu ise ilmi inkâr etmekle aynı anlama gelir. Bilim ilerledikçe evrendeki düzenin aşkın bir bilgi ve kudretin eseri olduğu daha kesin bir şekilde anlaşılacağından Allah'ın varlığına dair mantikî deliller pekişecektir. İlâhî sıfatların mahiyeti konusunda akıl yürüterek bir sonuca varmak oldukça zordur. Nitekim Kur'an-ı Kerim insanların bu noktada yetersiz olduğunu haber vermiştir. Bununla birlikte Ferîd Vecdî sıfatlar konusunda tenzih ilkesini akla daha yatkın görür (DM, I, 481-507, 526; *el-İslâm*, I, 32; II, 247-253, 307).

Ferîd Vecdî'ye göre materyalistlerin isbât-ı vâcib delillerine yaptıkları itirazların ilmî bir değeri bulunmadığı gibi kendi felsefelerini kanıtlayan ciddi delilleri de yoktur. Zira onlar cansız maddeden hayatın çıkmasına, insanlarda var olan düşünme, bilgi üretme, sevmeye, öfkelenme gibi gayri maddî özelliklerin kaynağını ve evrende hâkim olan kanunların koyucusunu maddeye dayandırmalarına mâkul bir açıklama getirememişlerdir. Varlığın kaynağını maddeye dayandırma fikri yeni gelişmeler karşısında da hiçbir değer taşımamaktadır. Zira Avrupa'da yapılan psikolojiye dair araştırmalar ve herkesin gözü önünde gerçekleştirilen ruh çağırma celseleri bütün varlığın maddeye indirgenemeyeceğini, madde ötesi âlemlerin de mevcut olduğunu kesinlikle kanıtlamıştır (DM, I, 507-517; *el-İslâm*, I, 364-378, 425-435). Ferîd Vecdî, materyalizmi eleştirmesine karşılık evrim teorisinin esasını teşkil eden "tabii ayıklama" fikrini Kur'an'a uygun bulmuş ve bazı âyetleri bu görüşü teyit eden deliller arasında zikretmiştir (Mustafa Sabri Efendi, II, 280).

2. **Kulların Fiilleri ve Kader.** Ferîd Vecdî âyetlere dayanarak ilâhî iradenin, dolayısıyla kaderin mutlak geçerli olduğunu kabul etmekle birlikte kaderle insanın sorumluluğunu bağdaştırmanın güçlüğünü de görmektedir. Ona göre bu güçlük ilâhî irade ve takdirle insanların fiilleri arasındaki ilişkinin mahiyetini, âhiret hayatı ile insanın bu dünyadaki fiilleri arasındaki münasebetin esasını, ayrıca varlık ve olayların teşekkülüne dair nizamın hakikatini bilmenin imkânsız-

lığından kaynaklanmaktadır (*Muḳaddimetü'l-Muḫaḫfi'l-müfesser*, s. 138; Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, I, 536-539).

3. **Nübüvvet.** Peygamberliğin gerçekliği ve vahyin imkânına dair aklî delillerin bulunduğunu kabul etmekle birlikte Ferîd Vecdî, çağımız insanının deneysel kanıtlara önem verdiğini dikkate alarak peygamberlik ve vahyin bu yoldan da kanıtlanması gerektiğini düşünür. Nitekim hayvanların döllenme, üreme, beslenme gibi işlevleriyle ilgili olarak yeterli ölçüde bilgilerle donatılmış oldukları müşahade edilmektedir. Bu bilgilerin onlara akıl ve duyarlar dışında bir yolla geldiğinde şüphe yoktur ve bu yol da ilhamdır. Materyalistlerin bu tür bilgileri içgüdüye dayandırmaları sonucu değiştirmez. İnsanlar içinde yüksek bir ruhî melekeye sahip olanlara da ilham yoluyla bilgiler gelmesi mümkün ve vâkidir. Nitekim Eflâtun, Voltaire, Victor Hugo gibi eski ve yeni bazı düşünürler, dâhilerin sıradan insanlardan farklı olarak akıl ve duyarların etkisi dışında âniden gerçekleşen bir sezgi veya ilhamla bazı bilgilere eriştiklerini kabul etmişlerdir. Ferîd Vecdî'ye göre dâhilerdeki bu özel bilgilerin kaynağı da madde ötesi âlemdir. Böyle bir âlemin varlığı ruh çağırma celselerinde tecrübî olarak kanıtlanmıştır. Zira bu celselerde, adı ne olursa olsun madde dışı bazı varlıklarla irtibat kurulduğu görülmektedir. Bütün bunlar, insanlar arasında Allah'tan vahiy almaya elverişli olan yüksek ruhî mertebeye sahip bir zümrenin bulunabileceğini ve bunların da nebî veya resul diye adlandırılan şahsiyetlerden oluştuğunu gösteren hissî delillerdir (*es-Sîretü'l-Muḫammediyye*, s. 45-67, 84).

Ferîd Vecdî, gençlik dönemlerinde modern ilmin verileriyle doğrulanamadıkları gerekçesiyle mucizelerle ilgili nasları te'vil etmekle birlikte daha sonra kalem aldığı bazı eserlerinde yüksek ruhî güce sahip bulunan peygamberlerin maddeye tesir edebileceklerini belirterek mucizeleri mümkün görmüş, hakkında kesin nas bulunmadığı için isrâ ve mi'râcın bedenen değil ruhen vuku bulunduğunu savunmuştur (*el-İslâm*, I, 376-382; *Muḳaddimetü'l-Muḫaḫfi'l-müfesser*, s. 132). Ona göre Hz. Peygamber'in nübüvvetine ilişkin en büyük delil, önce Arap toplumunda, ardından da başka milletlerde kısa zamanda büyük bir siyâsî ve içtimâî inkılâbın gerçekleşmesini sağlayan Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'ın i'câzını kanıtlayan en güçlü delil de bu

inkılâbî gerçekleştiren zengin muhtevası ve evrensel tesiridir (*el-İslâm*, I, 339-340; II, 78-80). Hz. Peygamber'in bütün insanlara hakka ve doğruya uymayı, sabretmeyi, yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan sakınmayı, sevgi ve yardımlaşma gibi üstün ahlâkî erdemlerle bezenmeyi, kötülüklerden arınmayı tavsiye etmesi ve bu öğretilere dayalı bir toplum düzeni kurması onun gerçek peygamber olduğunun diğer delilleridir (*es-Sîretü'l-Muḫammediyye*, s. 129-138, 322).

4. **Âhiret.** Bütün semavî dinler âhiret âleminin varlığında müttefik olup insanları bu âleme karşı hazırlıklı olmaya davet etmişlerdir. Eğer yapılan amellerin karşılıklarının verileceği bir âhiret âlemi olmasaydı bu davetlerin bir anlamı kalmazdı. Ferîd Vecdî, zarûriyyât-ı dîniyyeden olan âhiretin ispatı konusunda Arap müellifleri içinde en çok eser telif edenlerden biri olduğunu söylemesine rağmen Mustafa Sabri Efendi onun ölümünden sonra dirilişi önce inkâr edip buna ilişkin nasları te'vile tâbi tuttuğunu, ancak daha sonra sanki sadece ruhanî dirilişe inanır göründüğünü iddia etmiştir (*Mevḫıfı'l-ʿaḫl ve'l-ʿâlem*, I, 156; IV, 209, 453).

XX. yüzyılın ilk yarısında dine karşı yapılan tenkitleri, Batılı ilim adamları ile düşünürlerin görüşlerinden faydalananak cevaplandırmaya çalışan Ferîd Vecdî dinî düşünceye dinamizm kazandıran bir şahsiyettir. Dinle ilmi ve aklî uzlaştırmaya çaba sarfetmesine rağmen itikadî problemlere rasyonel bir yaklaşımdan ziyade onları sensüalist bir anlayışla çözmeye gayret etmiş, yani dini gözlem ve deneyi esas alan metotlarla temellendirmek istemiştir. Ferîd Vecdî, Cemâleddin-i Efgânî ve Muhammed Abduh'un öncülüğünü yaptığı yenilikçi akımlar içinde yer alarak özellikle materyalizme karşı mücadele vermiş, bu sebeple de ilim adına ileri sürülen teorilerin etkisinde kalmıştır. Evrim teorisinin Kur'an'la uyduğunu kanıtlamaya çalışması da bunu göstermektedir. Şarkiyatçılar tarafından İslamiyet'e yöneltile tenkitleri cevaplandırıp İslâm'ın yeniliklere açık bir din olduğunu savunmasıyla da dikkat çekmiştir. Ferîd Vecdî'nin görüşleri İslâm âleminde yankılar uyandırmış; Abbas Mahmûd el-Akkâd, Muhammed Ahmed el-Gamrâvî, Muhibbuddin el-Hatîb, Muhammed Hüseyin Heykel ve Muhammed Tevfik Ahmed gibi çağdaş Mısırlı âlimler üzerinde etkili olmuştur.

Ferid Vecdî, başta Mustafa Sabri Efendi olmak üzere çeşitli âlimlerce tenkit edilmiştir. Bu tenkitler daha çok, Türkiye'deki inkılâpları ve Batılılaşma hareketlerini kesin bilgi sahibi olmadan tasvip etmesi, Batı'da yürütülen ruh çağırma faaliyetlerine önem vermesi, dinî metinleri kanıtlanmamış ilmi teorilerin ışığında yorumlaması, pozitivist atmosferin etkisiyle hissi mucizeleri inkâr etmesi, materyalizmi reddederken pozitivist metottan hareket etmesi, aklen imkânsız görünen hususları mümkün hale getirebileceğine inanacak derecede bilime güvenmesine karşılık dinin haber verdiği bazı hususları imkânsız kabul etmesi ve ilmin sınırlarını neredeyse dini de içine alacak şekilde genişletmesi gibi noktalarda toplanmaktadır.

Eserleri. A) Tefsir. 1. *el-Muşhafü'l-müfesser* (Kahire 1377). Müfessirlerin icmâî'nin bulunduğu görüşlere dayanılarak hazırlanmış, üslûbu sade, muhtasar bir tefsirdir. 2. *Şafvetü'l-irfân fi tefsiri'l-Kur'ân* (Kahire 1903). Kur'an tarihi hakkında geniş bilgiler ihtiva eden eser *Muḥaddimetü'l-Muşhafî'l-müfesser* adıyla da bilinir. 3. *el-Edilletü'l-ilmîyye 'alâ cevâzi tercemeti'l-Kur'ân* (Kahire 1936).

B) Kelâm. 1. *el-Ḥadîkatü'l-fikriyye fi işbâtı vücûdillâh bi'l-berâhîni't-tâbi'yye* (Kahire 1318/1901). *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'in "Allah" maddesi içine dercedilen eser, Mehmed Âkif Ersoy tarafından *Hadîka-i Fikriyye* adıyla Türkçe'ye çevrilerek *Sırat-ı Müstakîm*'de yayımlanmıştır (II/27-48 [1324-1325]). 2. *el-İslâm fi 'aşri'l-ilm* (I-III, Kahire 1318/1901; I-II, Kahire 1350/1932). İnsanın mahiyeti, Hz. Peygamber'in şahsiyeti, Kur'an-ı Kerim'in icâzı, İslâm'ın hakikati, kerâmet ve hârikulâde olaylar, İslâmiyet ve Batı medeniyeti gibi konuları ihtiva eder. 3. *el-İslâm dînü'l-medeniyye* (Kahire 1316/1899). *el-Medeniyye ve'l-İslâm, Tatbîku'd-diyâneti'l-İslâmiyye, el-İslâm dînü'l-ilm ve'l-medeniyye* adlarıyla da bilinen eser, Abdullah Bâbî tarafından *Diyanet-i İslâmiyye'nin Kavâid-i Medeniyyeye Tatbiki* veya *Burhân-ı Sâtî* (Kazan 1904), Kadir Zâkirî tarafından da *Medeniyyet ve İslâm* (Kazan 1908) adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiş, ayrıca Urduca ve Farsça'ya da çevrilmiştir (Muhammed Tâhâ el-Hâcîrî, *Mecelletü'l-ma'hedi'l-buhûş*, s. 417). 4. *el-İslâm dînü'l-hidâye ve'l-ışlâh* (Kahire 1940). Din, vahiy, insanların dine olan ihtiyacı, İslâm şeriati gibi ko-

nuları ihtiva etmekte olup *el-İslâm dînün ḥâlid* adıyla da bilinir. Eser Tâhîr et-Tinâhî tarafından yeniden düzenlenerek neşredilmiştir (Kahire 1962). 5. *el-Mer'etü'l-müslime* (Kahire 1319/1902). İslâm'ın kadına bakışını tenkit etmek amacıyla Kâsım Emîn tarafından yazılan *el-Mer'etü'l-cedîde* adlı esere reddiyedir. Mehmed Âkif Ersoy eseri *Müslüman Kadını* adıyla Türkçe'ye çevirmiş (İstanbul 1325), bu tercüme ayrıca *Sırat-ı Müstakîm*'de de yayımlanmıştır (I/3-19 [1324]). 6. *Naḥdû Kitâb Fi's-Şi'ri'l-câhili*. Kur'an'daki kıssaların hayalî olduğunu, ayrıca Arap edebiyatına dair kaynaklarda Câhiliye devrine nisbet edilen şiirlerin bu döneme ait olmadığını iddia eden Tâhâ Hüseyin'in *Fi's-Şi'ri'l-câhili* adlı eserine reddiyedir. Her iki eser bir arada yayımlanmıştır (Kahire 1926). 7. *es-Sîretü'l-Muhammediyye*. Çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan ve Muhammed Receb Beyyûmî tarafından bir araya getirilen makalelerinden oluşmuştur (Kahire 1993). 8. *Lord Kromer ve'l-İslâm* (Kahire 1326/1908). İslâm'ın içtimai ve siyasi bir nizam kurmaktan mahrum olduğunu iddia eden müsteşrik Lord Kromer'e reddiyedir. 9. *Sefîrül-İslâm ilâ sâ'iri'l-aqvâm* (Kahire 1907). Dünya çapında düzenlenen bir kongrede İslâmiyet'i tanıtmak amacıyla sunduğu tebliğdir. Bu tebliğ, Hüsnüzâde Ahmed Cemal tarafından Türkçe'ye çevrilerek *Sırat-ı Müstakîm*'de yayımlanmıştır (I/17-19, 22-24 [1324]).

C) Felsefe. 1. *'Alâ Aṭlâli'l-mezhebi'l-maddî* (Kahire 1921). Materyalizmin tenkidine dairdir. 2. *Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-felsefiyye* (Kahire 1916). Materyalizm ve spiritüalizm gibi felsefî akımların görüşleriyle ilgili olup eserde materyalizm eleştirilmiştir. 3. *el-Felsefetü'l-ḥakka fi bedâ'i'l-ekvân* (Kahire 1313). İnsan fizyolojisinin ilginç yanları, hayvanlarla bitkiler âlemindeki şaşırtıcı tezahürler ve bunların Tanrı'nın varlığına delil oluşları gibi konuları ihtiva eden bu risâle Halil Nimetullah tarafından *Felsefe-i Hakka* adıyla Türkçe'ye çevrilerek *Sırat-ı Müstakîm*'de yayımlanmıştır (I/6-9 [1324]).

D) Ansiklopediler ve Edebî Eserler. 1. *Kenzü'l-ülûm ve'l-luḡa* (Kahire 1905-1916). Mısır'da orta dereceli okullarda ders kitabı olarak okutulmuş ansiklopedik bir eserdir. 2. *Dâ'iretü'l-ma'âri fi'l-ḳarni'l-işrîn*. Müellifinin belirttiğine göre, *Kenzü'l-ülûm ve'l-luḡa*'nın büyük ilgi görmesi üzerine bu alandaki

boşluğu doldurmak amacıyla muhtevası daha geniş olan bu eseri tek başına telif etmiştir. Dinî, felsefî, coğrafî ve içtimai ilimlerle dil konusuna ilişkin maddeler ansiklopedinin büyük çoğunluğunu teşkil eder. Eserdeki bazı maddeler oldukça uzun olup yeterince araştırılmadan ve bazan tek kaynağa dayanarak yazılmıştır. On cilt olan ansiklopedi ilk defa 1910-1918 yıllarında Kahire'de yayımlanmış, daha sonra da iki baskısı yapılmıştır (Kahire 1923-1925; Beyrut 1971). Muhammed Hüseyin Heykel, çağdaş ansiklopedilerin birçok müellif tarafından hazırlandığını belirterek *Dâ'iretü'l-ma'ârif*'i ilmi açıdan yetersiz bulmuştur (Abdülhalim Üveys, s. 481-482). 3. *el-Vecdîyyât Maḳâmâtü Muḥammed Ferid Vecdî*. Müellifin ahlâkî ve içtimai konuları *makâme** türünde anlattığı, *el-Ḥayât* dergisinde yayımlanan yazılarının bir kısmının Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî ve Abdülazîz Şeref tarafından kitap haline getirilmiş şekildedir (Beyrut 1402/1982).

Muhammed Tâhîr el-Hâcîrî *Muḥammed Ferid Vecdî ve âşârüh* (Kahire 1970), Enver el-Cündî de *Muḥammed Ferid Vecdî* (Kahire 1974) adlarıyla birer monografi kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferid Vecdî, *DM*, I, 481-562; a.mlf., *el-İslâm fi 'aşri'l-ilm*, Kahire 1350/1932, I, 4, 29-32, 253, 261, 286, 296, 339-340, 364-384, 424-435; II, 78-80, 226-227, 243, 247-253, 307, 320-346, 360; a.mlf., *es-Sîretü'l-Muhammediyye* (nşr. Muhammed Receb el-Beyyûmî), Kahire 1413/1993, s. 45-67, 84, 96, 104-105, 129-138, 247, 322; a.mlf., *Muḥaddimetü'l-Muşhafî'l-müfesser*, Kahire 1377, s. 6-7, 12, 43-44, 48, 91-94, 102-105, 132-138; a.mlf., *el-Vecdîyyât* (nşr. Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî — Abdülazîz Şeref), Beyrut 1402/1982, s. 31-44; Serkis, *Mu'cem*, II, 1451-1452; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 324-325; Muhammed Tâhâ el-Hâcîrî, *Muḥammed Ferid Vecdî ve âşârüh*, Kahire 1970; a.mlf., *Mecelletü'l-ma'hedi'l-buhûş ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye*, IV, Kahire 1973, s. 416-417; Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-a'lâmî'l-mu'âşırîn*, Kahire 1970, s. 353-361; a.mlf., *Muḥammed Ferid Vecdî*, Kahire 1974; a.mlf., *A'lâmü'l-ḳarni'r-râbi' aşer*, Kahire 1981, s. 230-235; Mustafa Sabri Efendi, *Mevkûfû'l-aḳl ve'l-âlem*, Beyrut 1981, I, 25, 64, 106, 117, 156, 169-170, 173, 183, 186, 205, 208, 425-435; II, 74, 123, 280; IV, 5, 9, 10, 135, 209, 402, 405, 409, 410-414, 420, 425-426, 433-434, 440-445, 450-453; Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Menhecû'l-medreseti'l-âklyiyye'l-hadîşe*, Beyrut 1407, I, 194-205, 499, 536-539, 560-566, 604-605, 635-663; Abdülhalim Üveys, "Muhammed Ferid Vecdî", *Edvâ'u's-şer'at*, VIII, Riyad 1397, s. 451-487; *SM*, I/3-24 (1324); II/27-48 (1324-25).

